

Афлатун Шюкюр БАХШАЛІЄВ,
orcid.org/0000-0002-7645-2594
доктор філософії з філології, доцент,
провідний науковий співробітник
Інституту літератури імені Нізамі Гянджеві
Національної академії наук Азербайджану
(Баку, Азербайджан) *direclit@science.az*

САМЕД ВУРГУН У КАЗАХСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Спадщина видатного азербайджанського поета Самеда Вургун отримала своє відображення й у творчості казахських літературознавців. Зазначено, що він був поетом не лише Азербайджану, а й усіх радянських народів, мав мудрий розум, чуйне, добре серце, тому його палко любили. Загалом зазначено, що Азербайджан, батьківщина поетів, прекрасний своїм мистецтвом. Самед Вургун народився тільки для поезії, через його поезію можна пізнати незрівняні душевні якості братнього азербайджанського народу. Наголошено, що поезія Вургун відома у багатьох країнах. Підкреслено, що, побачивши одного разу Самеда, читач пам'ятатиме кожну його дію і буде цікавитися його творчістю все життя. Самед завжди прагнув до правдивості та чесності, йому не подобалися туманні слова. Дослідники дійшли висновку, що великі майстри всіх літератур несли на своїх плечах важку, але почесну ношу через усі свої твори, і це стало ім'ям їхнього народу, їхньої країни серед великих літератур світу. Самед Вургун був одним із таких великих майстрів. Він був одним із провідних поетів Радянського Союзу, який усвідомив важливість підняття не лише літератури Азербайджану, а й усіх народів СРСР на рівень свого часу. Дослідники наголошують, що Самед Вургун – живе втілення свого народу, і невгасиме світло його поезії завжди світитиме на шляху дружби азербайджанського та казахського народів. Самед Вургун – син азербайджанської радянської літератури. Азербайджан і Самед Вургун – одне ціле, адже він утілює у собі найкращі риси народу: його простоту, відвагу, глибокий розум і талант.

Ключові слова: науково-теоретична та мистецька спадщина Самеда Вургун, казахстанська літературна критика, радянська література, національні пріоритети.

Aflatun Shukyur BAKHSHALIYEV,
orcid.org/0000-0002-7645-2594
Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor,
Leading Researcher
Institute of Literature named after Nizami Ganjavi
of National Academy of Sciences of Azerbaijan
(Baku, Azerbaijan) *direclit@science.az*

SAMED VURGUN IN KAZAKH LITERARY STUDIES

The legacy of the prominent Azerbaijani poet Samed Vurgun was also reflected in the work of Kazakh literary critics. It is noted that he was a poet not only of Azerbaijan, but of all Soviet peoples, had a wise mind, a sensitive, kind heart, and therefore he was dearly loved. In general, it is noted that Azerbaijan, the birthplace of poets, is beautiful in its art. Samad Vurgun was born only for poetry, through whose poetry one can know the incomparable spiritual qualities of the fraternal Azerbaijani people. It is emphasized that Vurgun's poetry is also heard in many countries as the leading poet of Soviet literature. It is emphasized that, having seen Samad once, the reader will never forget his every action and will be interested in his work for the rest of his life. Samed has always strived for truthfulness and honesty. He didn't like vague words. The researchers came to the conclusion that there are great masters of all literatures who carried a heavy, honorable burden on their shoulders through all their creations, and this became the name of their people, their country, among the great literatures of the world. Samed Vurgun was one of such great masters. Samed Vurgun was one of the leading poets of the Soviet Union, who realized the importance of raising not only the literature of Azerbaijan, but also the literature of all the peoples of the USSR to the level of his time... Kazakh literary critics analyzed his poetry not only in terms of genre and stylistic originality, but also in general cultural development of the peoples of the country in the period under review. The researchers emphasize that Samed Vurgun is the living embodiment of his people, and the unquenchable light of his poetry will forever shine on the path of friendship between the Azerbaijani and Kazakh peoples. Samad Vurgun is the son of Azerbaijani Soviet literature. Azerbaijan and Samad Vurgun are one and the same concept, because Samad embodies the best features of the people - their simplicity, courage, deep mind and talent.

Key words: scientific-theoretical and artistic heritage of Samed Vurgun, Kazakh literary criticism, Soviet literature, national priorities.

Уведення у проблему. У літературно-критичних творах казахстанських літературознавців особливе значення має вивчення спадщини Самеда Вургуна. Його творчість є важливим етапом в історії літературознавства тюркських народів, у тому числі казахського. Про творчість Самеда Вургуна написано багато наукових праць. Літературна громадськість казахського народу також цінувала його творчість. Про його унікальну, самобутню поезію написано глибокі за змістом наукові дослідження, у тому числі і з боку казахстанських дослідників.

Ступінь дослідження проблеми. У цьому сенсі привертають увагу статті та рецензії низки казахстанських письменників: Мухтара Ауезова, Ануара Алімжанова та ін. Відомий казахстанський письменник і публіцист, великий громадський діяч Ануар Алімжанов, згадуючи поета, наголошував, що «Самед Вургун відомий не лише в Азербайджані чи Радянському Союзі, а й у зарубіжних країнах. Я здійснив багато поїздок до арабських та інших азіатських країн. Щодо радянської літератури, то я всюди чув поезію Самеда Вургуна» (İsmayıl Umudlu, 2003).

Із 1940-х років про нього почали писати в казахському літературознавстві, науково-теоретичних роботах, його твори стали частіше перекладатися казахською мовою. Вони регулярно публікувалися в газетах «Казахська література», «Соціалістичний Казахстан», «Червоний прапор», «Екіпінді», «Ленінська молодь», що видавалися в Казахстані. Свою наукову діяльність як професійні перекладачі та літературознавці продемонстрували Каліджан Беходжин, Галі Орманов, Сафаргалі Бегалін, Бізмет Абдулін, Таір Жароков, Джаббар Омірбеков та ін., які перекладали вірші поета, писали та публікували літературні статті.

Вийшли друком «Вибрані твори» Самеда Вургуна, складені відомим літературознавцем і критиком Сагінгалі Сейітовим (Səməd Vurğun, 1959). У 1959 р. вони були видані Казахстанським державним видавництвом в Алмати накладом 5 тис екземплярів. Загалом казахстанські вчені виконали велику роботу з вивчення та популяризації життя та творчості Самеда Вургуна, надали неоціненну допомогу у справі поширення творчої спадщини великого сина азербайджанського народу. Стаття під назвою «Самед Вургун», опублікована в газеті «Халк муалімі» в 1953 р., є науковою працею, що містить аналіз особливостей творчості незабутнього народного поета. Водночас казахстанський учений Сагінгалі Сейітов опублікував у газеті «Учитель Казахстану» статтю «Самед Вургун» (Səməd Vurğun, 1953), де відбилися неповторні риси художньої творчості поета.

Через кілька днів після смерті Самеда Вургуна в газеті «Казахська література» від 1 червня 1956 р. була опублікована спеціальна стаття, присвячена життю та творчості поета (Səməd Vurğun, 1956).

Мета та завдання дослідження. Метою статті є аналіз та узагальнення даних про діяльність радянських казахстанських літературних критиків та письменників щодо дослідження творчості Самеда Вургуна.

Методом дослідження є аналіз наукової літератури, публіцистики та архівного матеріалу, пов'язаного з аналізом творчості Вургуна.

Основний зміст. Ставлення казахських дослідників до літературної творчості поета. Президія Союзу радянських письменників Казахстану свого часу також надіслала вітального листа Самеду Вургуну з нагоди його 50-річчя. У вітальному листі Самед Вургун оцінюється як видатний літературний діяч.

У 1966 р. у газеті «Баку» російською була опублікована стаття Сагінгалі Сейітова «Він – наша гордість», і до читачів Казахстану було доведено ідеї казахського вченого про творчість Самеда Вургуна. Також у 1976 р. російською мовою була опублікована стаття Олега Борта «Світло братства», яка представлена на обговорення читачів у газеті «Сумгаїт комуністі». Сам Самед Вургун, безсумнівно, надавав особливого значення казахському літературному середовищу і завжди звертав увагу на його розвиток. Духовна прихильність поета до цього літературного середовища є головною причиною того, що його творчість перебувала у центрі уваги казахстанського літературознавства. 6 березня 1997 р. у Палаці Республіки академік Мухтар Шаханов проаналізував та представив творчість Самеда Вургуна виходячи із суспільно-політичного тла того періоду та контексту особливостей становлення сучасної азербайджанської літератури (Şair Səməd Vurğun, 1956).

У цьому виступі особливе місце посідають нерозривні зв'язки між азербайджано-казахською літературою та культурою, відданість казахського народу творчості Самеда Вургуна: «Шановний Президент, шановні пані та панове! Мої дорогі та улюблені азербайджанські друзі, сьогодні передаю привіт від казахського народу великому народу Азербайджану. Габід Мусралов, класик казахської літератури, якось поставив мені таке запитання: «Чому впало Турецьке ханство?». Я наводив різні докази, але вони його не задовольнили. У відповідь він сказав: «Турецьке ханство могло протистояти ворогам своїми військами, але не могло протистояти їм своєю культурою». Азербайджанський народ, який завжди відводив велике місце у своєму житті духовній культурі,

вирізнявся завидним лідерством у світовій цивілізації. Тому він подарував усьому світові цілу серію яскравих зірок – це Нізамі, Насімі, Фізулі, Вагіф, Сабір, Ахундов і, звичайно ж, вічно молодий Самед Вургун, 90-річчя якого ми сьогодні відзначаємо. Самед Вургун – великий поет тюркомовної літератури. Він народився у селі Юхарі Салахли Казахського району. Схоже, ім'я «казах» має символічне значення і вплинуло на безмежну любов Самеда Вургуна до казахської літератури. Про це свідчить той факт, що він переклав рідною мовою поезію Джамбула Джабаєва, 100-річного казахського старця, якого називали Гомером ХХ століття, і потоваришував із великим казахським письменником М. Ауезовим, чиє 100-річчя відзначатиметься цього року. Дружба – великий дар людства, не менший за любов.

Вони вміють дружити і залишили нам таку спадщину: «Хто слабкий у дружбі, той слабкий у всьому, нас, казахів, пов'язують дружні та споріднені зв'язки з азербайджанським народом, тому що ми гілки, що виростили з одного кореня. Окрім власної матері, кожна людина повинна мати чотирьох великих матерів: рідну землю, рідну мову, рідні звичаї та традиції, рідну історію, хай навіть гірку та сумну. Великий Самед Вургун також присвятив своє життя захисту чотирьох матерів і став невід'ємною частиною цього світлого дійства. Поки є багата і родюча земля Азербайджану, яка пережила великі лиха, поки є велика азербайджанська мова, живі традиції та звичаї цього народу з глибини віків, і Самед Вургун подібно могутньому гірському орлу з величезними крилами літатиме в небі рідної культури» (*Azərbaycan Respublikası* 1997: 1).

Сагінгалі Сеїтов, казахський літературознавець пильно цікавився художньою спадщиною Самеда Вургуна. У статті «Він – наша гордість» автор показав, що поезія Самеда Вургуна яскраво сяє на небосхилі нашої багатонаціональної поезії. Зазначено, що Самед Вургун є видним представником нової поезії, який, ставши полум'яним поетом, що йде в ногу з часом, прославляє перемогу нового світу. Автор зазначає, що Вургун, син Азербайджану, став поетом усієї радянської країни. Самед Вургун був співаком дружби та братерства всіх народів нашої країни.

Про свою першу зустріч із поетом С. Сеїтов писав: «Я знав С. Вургуна за його творами з 40-х років. На той час я був студентом педагогічного інституту імені Абая в Алмати. Мені довелося зустрітися з ним та познайомитися особисто у 1953 році. Ми познайомилися на Всесоюзному з'їзді письменників СРСР. Із Самедом Вургуном мене познайомив покійний казахський поет Таїр

Жароков. Таїр був його старим другом. Ми зустрілися після доповіді Самеда Вургуна «Про радянську поезію» на з'їзді. Його промова справила на мене велике враження. На мене справило також враження його глибоке мислення, його серйозне ставлення до творчості поетів усіх братніх республік, постановка важливих проблем розвитку багатонаціональної поезії. Він також розповів про казахських поетів. Він високо оцінив поезію Таїра Жарокова та Гасима Аманжолова.

У розмові з Таїром Жароковим і зі мною стало ясно, що Самед – людина з широким баченням казахської літератури. Він говорив про поему Сабіта Муканова «Сулузаш», про наш багатий фольклор. Простота, скромність, товарицькість – ось ті якості, які я відчув у Самеді з першої зустрічі. Ми з великою повагою називали його Самед Ага. У Казахстані вийшла друком книга «Вибрані вірші» Самеда Вургуна. Я був редактором книги та автором передмови. Його вірші та поеми вивчали наші улюблені поети Таїр Жароков, Сирбай Мауленов та ін., які переклали їх казахською мовою. Ми цінуємо та любимо безсмертні твори Самеда Вургуна. Він був нашою гордістю» (Сеїтов, 1966).

Відомий казахстанський літературознавець Олег Борд у своїх публіцистичних працях приділяв особливе місце С. Вургуну, представляючи його читачам як видатного творця поезії: «Ім'я Самеда Вургуна, видатного азербайджанського поета, яскравого публіциста та людини з великим полум'яним серцем добре відоме в нашій країні. У радянському Казахстані це ім'я згадується з великою любов'ю та глибокою повагою. Це ім'я дороге нашим робітникам, які працюють на вугільних шахтах Караганди, рисових полях Золотої Орди, хлібних полях Північного Казахстану.

С. Вургун добре відомий у Джамбулі (на батьківщині великого казахського поета Джамбула Джабаєва) та в Семіпалатинську, на батьківщині відомого прозаїка та публіциста Мухтара Ауезова. У нашій республіці вийшла книга «Вибрані вірші та поеми» С. Вургуна. Перекладачами виступили провідні письменники Казахстану Таїр Жароков та Каліджан Бехожін. Свій внесок у створення цієї книги зробила і низка інших наших письменників, які неодноразово перекладали мовою Абая та Джамбула зразки багатонаціональної радянської літератури. Ми передаємо наші найпрекрасніші та найщиріші побажання азербайджанській землі, яку звеличує і прославляє Самед. Його прекрасна поезія дорога кожному широкому серцю, істинно люблячій життя людині, близька його серцю і душі» (Bord, 1976).

Також випущено «Вибрані твори» поета, видані казахською мовою. С. Сейтов написав передмову до цієї книги, виданої Казахстанським державним видавництвом, – «Наш улюблений струмок». У цій статті казахстанські читачі коротко поінформовані про життя та творчість поета. До книги увійшли відомі вірші поета «26», «Мугань», «Досить!», «Бакинський епос», а також «Москва», «Кавказ», «Туга мосту», «Азербайджан», «Смійтеся, веселіться, діти мої», «Думки», «На могилі Маркса», «Банкет» та низка інших віршів. Із нагоди 50-річчя народного поета Мухтар Ауезов, видатний письменник Казахстану, як і інші літературні діячі, зі щирими почуттями висловив вдячні слова поетові Азербайджану. У привітанні він написав: «У 50-річчя від дня народження дорогого Самеда Вургуну віддаю належне читачам нашого славетного ювілейного Радянського Казахстану, дорогому Самеду, на славу нашої великої Батьківщини як найпередовішому та найталановитішому художнику Радянського Сходу: живіть, як і раніше, натхненно та талановито!» (Maulenov Sirbay, 1956).

Дослідження суспільної діяльності та значущості поета. Олег Борд, видатний казахстанський літературознавець, написав статтю «У Закарпатті із зеленим вбранням», коли був в Ужгороді (Україна). У статті вчений торкається дуже цікавої теми. Автор розповідає про шанування великого азербайджанського поета Самеда Вургуну не до казахстанця, а до Дмитра Вакарова із Закарпаття. Чума фашизму охопила Закарпаття, як й інші країни. Яскравого закарпатського поета Дмитра Вакарова було кинуте до тюремної катівні. У в'язниці фашисти знайшли в кишені загальну фотографію М. Шолохова, М. Ісаковського та С. Вургуну. Вакаров, сказавши, що то його родичі, забрав фото. Включивши цей епізод до статті, О. Борд висловив нескінченну повагу до Самеда Вургуну, але не лише від імені Вакарова, а й від імені прогресивних літературних діячів усього світу. О. Борд написав цю наукову працю, використовуючи у статті реальні деталі та факти, досліджував та проаналізував аспекти творчості Дмитра Вакарова, пов'язані з поезією С. Вургуну.

Дійсно, Д. Вакаров був глибоко знайомий із творчістю азербайджанського поета. Він високо оцінив п'єси Самеда Вургуну «Вагіф», «Ханлар», «Фархад і Ширін», назвавши ці твори «вищим зразком людяності, вершиною поетичної майстерності». О. Борд також зазначає, що «Трибуна смерті» Самеда Вургуну був одним з улюблених творів Д. Вакарова. Він писав про цей вірш: «Образ Дмитрова, створений Самедом Вургуну з Азербайджану, був як бальзам для моєї душі.

Цей образ створює велику впевненість у перемозі. Це надихає мене на боротьбу за світле майбутнє моєї рідної країни». Войовничий поет із Закарпаття записав у свій кишеньковий блокнот такі вірші з «Трибуни смерті»:

Вы, о рыцари Европы,
Колесо истории повернулось вспять.
Бандиты вы теперь, разбойники сегодня.
Но вы беспомощны, конца не избежат!
(Bord, 1976).

О. Борд згадує, що мати Вакарова розповідала про те, що Вургун був одним з улюблених поетів її сина. Він дуже хотів, щоб його співвітчизники ближче ознайомились із творчістю азербайджанських поетів. Ця мрія збулася після того, як Закарпаття увійшло до родини братніх радянських народів. Тепер вірші та поеми Самеда Вургуну – це твори, які люблять читати закарпатські читачі. Невипадково ювілей азербайджанського поета з великою урочистістю відзначили трудящі Закарпаття, та й усієї України.

Загалом дослідження О. Борда про творчість Самеда Вургуну відрізняється новизною та оригінальністю.

Аскар Токмагамбетов, один із видатних казахських письменників, назвав Самеда Вургуну «гігантом братньої азербайджанської літератури». Він уважав його одним із найбільших представників радянської літератури у цілому. Видатний казахський поет Олжас Сулейманов також із великою любов'ю відгукувався про Самеда Вургуну, поета, вихованого азербайджанською землею. У його очах поезія Самеда Вургуну – це «краса сонця, що сходить, місто Баку з його романтичними, великими революційними традиціями, його неповторним пейзажем, що вражає кожну людину» (Bord, 1976).

Ось висловлювання Сирбая Мауленова про поета: «Самед Вургун був одним із видатних поетів нашого часу. Він усесвітньо відомий художник. Ми, казахи, любимо та дорожимо його творчістю. Його вірші, особливо вірш «Азербайджан», завжди запам'ятовуються читачами» (Maulenov, 1986).

Висновки. Хоча у літературознавстві тюркомовних народів про С. Вургуну написано багато монографій, статей, спогадів та рецензій, особливе значення мають наукові праці, присвячені азербайджанському поетові казахськими літературознавцями. У наукових працях, написаних літературними критиками та письменниками у різні роки, вивчається творчість поета з різних боків, вони зуміли проаналізувати та дослідити окремі риси його поезії, проводили дослідження у контексті літературних етапів певних літера-

турних процесів. Звернення до творчості Самеда Вургуна відбувалося у різні роки. Безумовно, ці наукові праці, так чи інакше пов'язані між собою, являють собою не просто аналіз та узагальнення, це зразки літературознавчих досліджень із певним соціальним змістом та політичним виміром. У цих прикладах літературознавчих досліджень присутня глибина сенсу, відображено фольклорні особливості, національні якості творчості Самеда Вургуна, науково-філософська основа, прово-

дяться різні науково-теоретичні інтерпретації та робляться логічні висновки. У кожному із цих факторів перед очима читача відкривається новий світ творчості Самеда Вургуна. Ці наукові праці, пронизані любов'ю до Самеда Вургуна, розглядаються і видаються на тлі певних теоретико-естетичних основ. Вивчення творчого доробку Самеда Вургуна казахстанськими літературознавцями є яскравим виразом міцної основи духовних відносин між двома народами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Səməd Vurğun. Seçilmiş əsərləri. 5 cildə. Cild 1. Bakı : Şərq-Qərb, 2005. 400 s.
2. İsmayıl Umudlu. Vəkilöğulları. Bakı : QAPP-poliqraf nəşriyyatı, 2003.
3. Səməd Vurğun. Seçilmiş əsərləri (şeirlər və poemalar). Tərtib edəni S. Seitov. Alma-Ata : Qazaxıstan Dövlət nəşriyyatı, 1959. 144 s.
4. Səməd Vurğun. *Xalq muqalimi*. 1953. № 2. S. 82.
5. Səməd Vurğun (Həyat və yaradıcılığı haqqında). *Qazax ədəbiyyatı*. 1956. 1 iyun.
6. Şair Səməd Vurğuna. Qazaxıstan Sovet Yazıçıları İttifaqı Rəyasət Heyətinin təbriki. *Qazax ədəbiyyatı*. 1956. 11 may.
7. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin nitqi. *Azərbaycan. qəzeti*. 7 mart 1997. S.1
8. Seitov S. Он – наша гордость. *Баку*. 1966. 20 мая.
9. Bord O. Böyük qardaşlıq. *Kommunist*. 1976. 12 mart.
10. Maulenov Sırbay. Ədəbiyyat. *Ədəbiyyat*. 27 iyun 1986.

REFERENCES

1. Səməd Vurğun. Seçilmiş əsərləri [Selected works]. 5 cildə. Cild 1. Bakı : Şərq-Qərb, 2005. 400 s. [in Azerbaijani]
2. İsmayıl Umudlu. Vəkilöğulları [Vekilogullari]. Bakı : QAPP-poliqraf nəşriyyatı, 2003 [in Azerbaijani]
3. Səməd Vurğun. Seçilmiş əsərləri (şeirlər və poemalar) [Selected works (poems)]. Tərtib edəni S.Seitov. Alma-Ata : Qazaxıstan Dövlət nəşriyyatı, 1959, 144 s. [in Azerbaijani]
4. Səməd Vurğun *Xalq muqalimi*. [Xalq muqalimi]. 1953. № 2. S. 82 [in Azerbaijani]
5. Səməd Vurğun (Həyat və yaradıcılığı haqqında) [Samad Vurgun (About his life and creativity)]. *Qazax ədəbiyyatı*. 1956. 1 iyun [in Azerbaijani]
6. Şair Səməd Vurğun. Qazaxıstan Sovet Yazıçıları İttifaqı Rəyasət Heyətinin təbriki [For poet Samad Vurgun. Congratulations of the Presidium of the Union of Soviet Writers of Kazakhstan]. *Qazax ədəbiyyatı*. 1956. 11 may [in Azerbaijani]
7. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin nitqi [Speech of the President of the Republic of Azerbaijan Heydar Aliyev]. *Azərbaycan*. 7 mart 1997. S.1 [in Azerbaijani]
8. Seitov S. Он – наша гордость [He is our pride]. *Baku*. 1966. 20 maya [in Russian]
9. Bord O. Böyük qardaşlıq [Big brotherhood]. *Kommunist*. 1976. 12 mart. [in Azerbaijani]
10. Maulenov Sırbay. Ədəbiyyat [Literature]. *Ədəbiyyat*. 27 iyun 1986 [in Azerbaijani]